

traje do prve njemačke ofenzive, nakon čega je došlo do ponovnog organiziranja i omasovljavanja organizacije KPH u Istri. Taj razvoj, sukladno okolnostima, pratilo je i formiranje vojno-teritorijalnih pozadinskih organizacija. Gotovo stalan rast primjetan je i pri provođenju mobilizacije kao jednom od važnijih zadataka Operativnog štaba (str. 233.–241.). Valja spomenuti i napore Štaba kojima se nastojalo razviti sanitetsku službu, organiziranu u tri sektora, kao jednu od važnih sastavnica potrebnih za oružanu borbu. Ispunjavanjem svih organizacijskih zadataka i stvaranjem kadrovske strukture zadovoljeni su uvjeti za organiziranje 43. divizije, čime je Operativni štab za Istru prerastao u Štab 43. divizije.

Posljednje poglavlje donosi nam biografiju generala Milana Klobasa, a na samom je kraju i popis korištenih kratica.

Knjiga Milana Klobasa po svome sadržaju pripada jugoslavenskoj historiografskoj literaturi koju smo navikli vidati s mnogo starijim godinama izdanja. Iako bi se moglo pomisliti da je o NOB-u dovoljno napisano, ova knjiga donosi brojne nepoznate detalje o oružanim sukobima na istarsko-riječkom području tijekom nepunih godinu dana djelovanja Operativnog štaba za Istru, njegovoj organizaciji i djelovanju koje je provedeno, kako i autor naglašava, u skladu s proklamiranim revolucionarnim ciljevima narodnooslobodilačke borbe.

MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ

Srbija. Državna komisija za tajne grobnice ubijenih posle 12. septembra 1944. Godišnji izvještaj. 2010 [donela Državna komisija za tajne grobnice ubijenih posle 12. septembra 1944], priredio Srđan Cvetković, Državna komisija za tajne grobnice ubijenih posle 12. septembra 1944, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2011., 60 str.

Institut za savremenu istoriju u Beogradu i dnevne novine *Večernje novosti* pokrenuli su akciju pod naslovom *Otkopavanje istine* u sklopu koje je Vlada Republike Srbije na sjednici 9. srpnja 2009. donijela odluku o osnivanju Državne komisije za tajne grobnice ubijenih posle 12. septembra 1944. Konstitutivna sjednica održana je 12. studenoga 2009., kada su imenovani i članovi Komisije. Među njima su predstavnici državnih institucija, znanstvenih ustanova te mnogi stručnjaci iz brojnih srodnih disciplina.

Nakon nešto više od godinu dana Komisija je podnijela i svoj prvi izvještaj o radu i postignutim rezultatima. S obzirom na to da navedeni rad nije značajnije razmatran u znanstvenim krugovima i široj javnosti u Hrvatskoj, mislim da je vrijedno osvrnuti se na postignute rezultate, posebice stoga što su oni uistinu značajni. Izvještaj je podijeljen na šest poglavlja podijeljenih na manja potpoglavlja i ona uglavnom prate i pokrivaju sva ona pitanja koja su formulirana i kao osnovni zadaci u radu Komisije. Kao glavne ciljeve, kako se opisuje u "Uvodu", navodi se: istražiti, pronaći i obilježiti

sve tajne grobnice iz razdoblja nakon rujna 1944. godine. Sukladno tome treba locirati i obilježiti sva grobna mjesta i utvrditi točan broj strijeljanih osoba. O sveukupnom radu treba kroz pisane izvještaje obavijestiti i Vladu Republike Srbije. U okviru Komisije formiran je i poseban Odbor za istraživanje i evidentiranje tajnih grobnica, čiji je zadatak istražiti i prikupiti postojeću i dostupnu dokumentaciju o stradanjima nakon 1944. godine. Kako bi to bilo moguće, Vlada RS donijela je krajem travnja 2010. odluku o skidanju oznake tajnosti s dokumenata koji su u njezinoj nadležnosti, a važni su za utvrđivanje likvidacija i okolnosti u kojima su se one provodile. Važno je spomenuti i Odbor za ekshumaciju, koji je zadužen za utvrđivanje identiteta žrtava.

U kalendaru aktivnosti (str. 8.–10.) vidljivo je koliko pripremnih radnji (metodološki okviri i sačinjavanje baze) treba organizirati kako bi se cijeli projekt pokrenuo. Rad uključuje terensko istraživanje, prikupljanje iskaza svjedoka i analizu dostupnih arhivskih fondova. Arhivska istraživanja posebno su značajna, pa je njima posvećeno drugo poglavlje izvještaja, u kojem se navodi kako je do sada, većinom na temelju dostupne arhivske građe, popisano više od 18 000 stradalih i nestalih osoba. Iz okvirnog presjeka unesenih podataka proizlazi kako su kompletirani podaci za Podunavski, Timočki i Jablanički okrug, dok su podaci za ostala područja u obradi. Na temelju prijava, do kraja studenoga 2010. evidentirano je 190 lokacija s masovnim grobištima. Prema navodima, do sada su ispitane i snimljene lokacije u Smederevskom, Timočkom, Pirotskom i Jablaničkom okrugu, a tek su djelomice obrađene lokacije u Smederevskom okrugu i u Beogradu. Ukupno su snimljene i detaljnije istražene 23 lokacije. Karta koja prikazuje samo najveća i najpoznatija grobišta na području Srbije (str. 13.) i tablica evidentiranih grobišta (str. 14.–23.) jasno svjedoče kako je cijeli teritorij prekriven grobnicama – što se podudara s istraživanjima u Sloveniji, kao i nekim spoznajama o masovnim grobnicama u Hrvatskoj. Kada se govori o “Tehnologiji likvidacija”, također se zaključuje kako je sličan scenarij represije i likvidacija bio prisutan na cijelom teritoriju Srbije. Njihov intenzitet razlikovao se s obzirom na lokalne prilike i osobitosti pripadnika represivnog aparata. Određene pravilnosti upućuju da je likvidacije nadgledalo i provodilo Odjeljenje za zaštitu naroda (Ozna). O intenzitetu prvotnog pritiska svjedoče i slučajevi u kojima je već do 2. listopada 1944. na jablaničkom području strijeljano 13 osoba, a 52 su smještene u zatvor, dok je u Zemunu bilo 57 strijeljanih, a za njih 187 izdan je nalog za likvidaciju. U usporedbi s primjerima iz Slovenije istraživanja su pokazala kako su na području Srbije češći civilni stradalnici te kako su postojeća grobišta svojim obujmom manja. Mnoge nepoznanice tek će otkriti knjige likvidiranih, za koje se donedavno smatralo da ni ne postoje, u kojima se navode precizni podaci za svakog likvidiranog pojedinca. Dio nepoznanica razotkrila su i dosadašnja “Terenska istraživanja” o kojima se govori u trećoj cjelini (str. 32.–38.) Ona pokrivaju lokacije u Smederevskom, Timočkom i Šumadijskom okrugu. Najveću vrijednost u ovim istraživanjima predstavlja kontakt s preživjelim svjedocima, kojih je zbog vremenskog odmaka sve manje, a njihovi su iskazi dragocjeni.

Četvrto poglavlje opisuje probne ekshumacije koje su se provodile samo u najpogodnijim slučajevima i u cilju potvrđivanja lokacija (str. 39.–53.). Obavljene su tek na tri lokacije, a u dva su slučaja bile pozitivne (potok Zmijanac u Boljevcu i Guvnište kod Vlasotinca). Prezentirane fotografije svjedoče o iskopanim kostima i lubanjama. No ostatak posla ostavljen je nadležnim organima (Ministarstvo pravde i Više javno tužilaštvo). Pred odborom tek stoje daljnja ispitivanja lokacija, sondiranja terena i ek-

shumacije. To je bio samo jedan od planova za 2011. godinu. Spominje se i intenziviranje istraživanja na području Vojvodine te daljnja potraga za dokumentacijom, tj. spiskovima strijeljanih za Beograd, Kragujevac, Šabac, Bor, Negotin i dr.

Izveštaj zaključuju popis članova i suradnika (str. 55.–57.) i sažetak preveden na engleski (str. 58.–60.).

Iako se u svome početnom radu Komisija suočila s mnogim problemima – nedostatak relevantne građe, manjak istraživačkog osoblja i financijske pomoći – postignuti su rezultati, zahvaljujući naporu i entuzijazmu pojedinaca, respektabilni. Već postojeći metodološki okviri i iskustva, preuzeti od Komisije za uređenje pitanja prikrivenih grobišta Vlade Republike Slovenije, olakšali su organizacijske muke. Veliki rezultati slovenske Komisije, kao i predočeni jednogodišnji rezultati Komisije Republike Srbije, samo još očitije ukazuju na nedostatak sličnog rada u Hrvatskoj. Jedino što možemo zaželjati jest što više ovakvih godišnjih izvještaja u nadi da će upravo oni biti poticaj da se i u Hrvatskoj krene s konkretnim radom te da uvijek prisutna načelna dobra volja bude popraćena i prepoznatljivim rezultatima.

MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ

Slobodan SELINIĆ, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi (1945-1955)*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 2010., 715 str.

Nizu knjiga objavljenih u posljednjih dvadesetak godina o vanjskoj politici poslijeratne Jugoslavije odnosno međunarodnim odnosima Jugoslavije s pojedinim državama, objavljenih ponajprije u Beogradu, što je razumljivo s obzirom na pristup arhivskom gradivu, pripada i knjiga S. Selinića o jugoslavensko-čehoslovačkim odnosima. Ova knjiga “biblijskog obima” vrlo pomno secira uspone i padove u odnosima dviju vršnjakinja stasalih na ruševinama Austro-Ugarske Monarhije koje su zbližile, a potom i, uvjetno rečeno, zavadile nacionalne komunističke partije.

U “Predgovoru” (str. 9.–24.) Selinić u kratkom presjeku jugoslavensko-čehoslovačkih odnosa od 1918. do 1948. rječito, pitko i eruditski naglašava sve važne dodirne točke, sličnosti i različitosti dviju država te daje pregled arhivskih izvora i literature vezanih uz naslovljenu temu. U “Uvodu” (str. 25.–38.) istim pristupom pojašnjava srpsko-češke političke i kulturne veze, koje datiraju od početka XIX. st., daje kratki pregled uspostave čehoslovačke države kao i njen nestanak pod naletom nacionalsocijalizma. U prvome dijelu (str. 41.–281.), naslovljenom “Prijateljstvo iznad nesporazuma 1945 – 1948.,” Selinić je obradio politička i vojna događanja pred kraj Drugog svjetskog rata i uspostavljanje odnosa između dviju država koje su gradile “narodnu demokraciju”. Vrhunac dobrih odnosa bio je petodnevni posjet Josipa Broza Tita Čehoslovačkoj u ožujku 1946., kada se sastao sa svim značajnim ljudima iz čehoslovačkog političkog života, te je u svibnju 1946. sklopljen i “ugovor o prijateljstvu”. On je trebao biti, prema procjeni jugoslavenske stra-